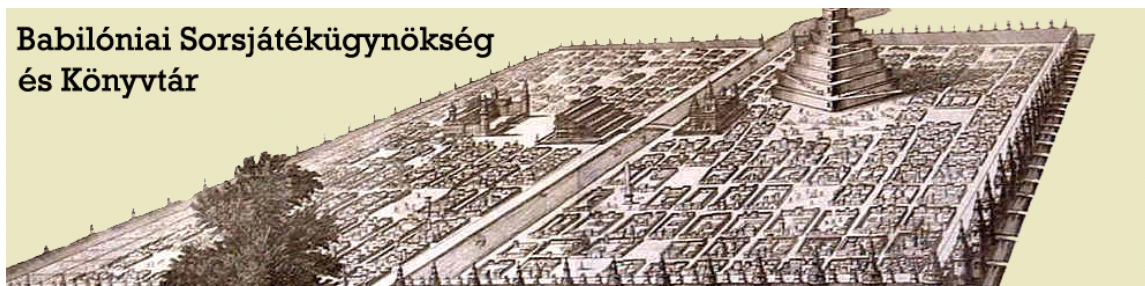

A BABILÓNIAI SORSJÁTÉK

Jorge Luis Borges

1941

"La lotería en Babilonia"

Sur no. 76. January 1941

"The Lottery in Babylon"

Voltam prokonzul, mint mindenki Babilóniában, s mint mindenki, rabszolga; ismertem a hatalmat, a megszegyenülést, a börtönt. Nézzék, jobb kezemről hiányzik a mutatóujjam. Nézzék, szakadt köpenyemből kilátszik a vörös tetoválás a hasamon: ez a második jel, a Beth. Ez a betű teliholdas éjszakákon hatalmat ad nekem azok fölött, akiknek a jele a Ghimel, de alárendel az Alef jelűeknek, akik holdtalan éjjeleken engedelmeskedni tartoznak a Ghimeleknek. A hajnali szürkületben, egy pincében szent bikák vérére eresztettem ki egy fekete kő előtt. Egy holdév tartamára láthatatlannak nyilvánítottak: kiáltottam, és nem feleltek; kenyeret loptam, és nem fejeztek le. Megismertem azt, ami a görögöknek ismeretlen volt: a bizonytalanságot. A bronzkamrában, a fojtogató néma selyemkendője előtt a remény tartott ki mellettem, az élvezetek árjában a rémület. Hérakleidész Pontikosz csodálattal említi Püthagoraszról: vissza tudott emlékezni arra, hogy valaha Pürrosz, azelőtt Euphorbosz volt, azelőtt meg valamely más halandó; ahhoz, hogy én hasonló viszontagságokra visszaemlékezzem, nem kell sem a halálhoz, sem csaláshoz folyamodnom.

Ezt a majdhogynem szörnyű változatosságot olyan intézménynek köszönhetem, amelyet más köztársaságokban nem ismernek, vagy máshol tökéletlenül és titokban működik: a sorsjátéknak. Történetének kutatásával nem foglalkoztam; tudom, hogy még a mágusok se tudnak egyetértésre jutni; hatalmas céljairól annyit tudok, amennyit a Holdról tudhat valaki, aki nem jártas a csillagászatban. Olyan szédítő országból való vagyok, ahol a sorsjáték a valóság lényeges eleme; mindmáig oly keveset gondoltam rá, akár a kifürkészhetetlen istenekre vagy a saját szívemre. Ma, távol Babilóniától és kedves szokásaitól, némi csodálkozással gondolok a sorsjátéokra

és azokra az istenkáromló feltételezésekre, amelyeket a lefátyolozott emberek suttognak róla a szürkületben.

Atyám elmondta, hogy régen - évekkel vagy évszázadokkal ezelőtt - Babilóniában a sorsjáték meglehetősen közönséges játék volt. Úgy mondta (nem tudom, helyesen-e), hogy a borbélyok rézérmékért szimbólumokkal díszített csont vagy pergamen négyszöget árusítottak. A sorsolás fényes nappal történt: a nyertesek a véletlen minden további közreműködése nélkül ezüstből vert érméket kaptak. Amint látják, nagyon primitív eljárás volt.

Ezek a "sorsjátékok" természetesen megbuktak. Erkölcsi értékük nulla volt. Nem mozgósították az emberek minden képességét, csak a reménykedést. Az általános érdektelenség következtében a sorsjátékokat alapító árusok kezdtek ráfizetni. Valaki reformmal próbálkozott: néhány kedvezőtlen sorsjegyet iktattak be a kedvező számok sorába. A reform következtében a számmal ellátott négyszögek vásárlói kétszeres kockázatot vállaltak: vagy nyernek egy bizonyos összeget, vagy ők fizetnek, mégpedig olykor igen tetemes summát. Ez a csekély kockázat (minden harmincadik sorsjegyre esett egy szerencsétlen szám) persze felkeltette a közönség érdeklődését. A babilóniaiak belevetették magukat a játékba. Aki nem vett sorsjegyet, azt gyávának, kishitűnek tartották. Idővel ez a jogos lenézés nagyot nőtt. Megvetették azt, aki nem játszott, de azt is, aki veszített, és büntetést fizetett. A Társaságnak (ettől kezdve így nevezték) örködnie kellett a nyertesek érdekem, akik nem juthattak hozzá nyereségükhöz, ha a büntetések majdnem teljes összege nem folyt be. Kerestetet indítottak a vesztesek ellen; a bíró megítélte az eredeti büntetést, azonkívül a perköltséget, vagy néhány napi börtönbüntetést rendelt el. Az emberek, hogy kijátsszák a Társaságot, mind a börtönt választották. Néhány ember e virtuskodásának lett köszönhető a Társaság mindenhatósága: egyházi, metafizikai hatalma.

A sorshúzási jegyzékek nemsokára már elhagyták a büntetések felsorolását, s csak annak közlésére szorítkoztak, hogy a mostoha számok mindegyikéért hány napi zárka jár. Ez a maga idejében még alig felismert szüksézsavúság rendkívül fontos dolog volt. Ez volt a pénztől független elemek első megjelenése a sorsjátékban. Óriási sikere lett. A játékosok unszolására a Társaság kénytelen volt szaporítani a vesztes számokat.

Köztudomású, hogy Babilónia népe odaadó híve a logikának és a szimmetriának is. Nem volt logikus, hogy a szerencsés sorsjegyek ellenértékét csengő tallérokkal mérjék, a szerencsétlenekét pedig börtönben töltött napokkal és éjszakákkal. Egyes moralisták azzal érveltek, hogy a pénzdarabok birtoklása nem mindig hozza meg a

boldogságot, és hogy az örömnek talán vannak más, talán közvetlenebb formái is.

A szegénynegyedekben is nyugtalanság kapott lábra. A papi testület tagjai szaporították a húzások számát, és átélték a félelem és reménység összes változatát; a szegények (érthető vagy elkerülhetetlen irigységgel) úgy érezték, hogy ők ki vannak zárva ebből a közismerten élvezetes hintajátékból. Az a jogos vágy, hogy mindenki, szegény és gazdag egyaránt, részt vehessen a sorsjátékban, olyan felzúdulásra készítette őket, amelynek az emlékét nem tudták elmosni az évek. Egynémely makacs ember nem értette, vagy úgy tett, mintha nem értené, hogy itt új rendről, egy szükséges új történelmi korszakról van szó... Egy rabszolga ellopott egy vörös sorsjegyet, amellyel a sorshúzáson nyelvének kiégetését nyerte. A törvények értelmében a sorsjegytolvajokat is ugyanez a büntetés illette. Egyes babilóniaiak úgy vélekedtek, hogy a tüzes vasat tolvaji minőségében érdemelte ki, mások nagylelkűen úgy, hogy a büntetést a véletlen akarta... Lázongások voltak, sajnálatos vérontások, de a babilóniai nép végül is keresztülvitte akaratát a gazdagok tiltakozása ellenére. A nép teljes mértékben elérte nagylelkű céljait. Először is azt, hogy a Társaság fogadja el a teljhatalmat (erre az új műveletek kiterjedtsége és bonyolultsága miatt volt szükség). Másodsorban azt, hogy a sorsjáték titkos, ingyenes és általános legyen. A sorsjegyek árusítását eltörölték. Miután bevonták a Bel-misztériumokba, minden szabad ember automatikusan részt vett az isten szent labirintusaiban minden hatvanadik éjszakán tartott szent sorsolásokon, amelyek a következő húzásig eldöntötték a sorsát. A következmények kiszámíthatatlanok voltak. Szerencsés húzás következményeként valaki bekerülhetett a mágusok tanácsába, vagy a börtönben tudhatta valamelyik (közismert vagy titkos) ellenségét, vagy egy szoba csendes félhomályában ott találhatta az asszonyt, aki épp nyugtalanítani kezdte, vagy akit már nem remélt viszontlátni; balszerencsés húzás esetén: csonkítás, valami gyalázat, halál várt rá. Néha egyetlen esemény (mint C. kocsmai meggyilkolása, vagy B. titokzatos felmagasztaltatása) harminc vagy negyven húzás zseniális megoldása lett. A húzásokat kikombinálni nehéz dolog volt, de ne felejtjük el, hogy a Társaság tagjai mindenhatók és agyafűrtak voltak (ma is azok). Az a tudat, hogy bizonyos örömök egyszerűen csak a véletlen ajándékai, sok esetben csökkentette volna értéküket; e kellemetlenség elkerülésére a Társaság ügynökei a szuggesztióhoz és a mágiához folyamodtak. Lépéseik, cselekedeteik titkosak voltak. Hogy minden ember titkos reményeit és titkos félelmeit kifürkésszék, csillagjósokat és kémeket tartottak. Voltak bizonyos kőoroszlánok, volt egy Qaphqa nevű szent latrina, voltak repedések poros vízvezetékekben, amelyek a közhit szerint a Társasághoz vezettek; a rossz- és jóindulatú emberek feljelentéseket tettek le e helyeken. Ezeket a változón igaz feljegyzéseket betűrendes kartotékrendszerben gyűjtötték össze.

Bármilyen hihetetlen, de zúgolódók is akadtak. A Társaság, a szokásos diszkréciójával, nem adott közvetlen választ. Jobbnak látta, ha egy álarcgyár romjaira firkálta fel rövid érvelését, amely ma a szent írások között található. Ez a tantétel leszögezi, hogy a sorsjáték a véletlen beiktatása a világ rendjébe, és a tévedések elfogadása nem jelent ellentmondást a véletlennek, hanem éppen a véletlen tudomásul vétele. Azt is leszögezi, hogy az oroszlanok és a szent gyűjtőhely, bár a Társaság továbbra is hitelt ad nekik (és nem mond le a felhasználás jogáról), hivatalos garancia nélkül működnek.

Ez a nyilatkozat lecsillapította az általános nyugtalanságot. Még más hatása is volt, amelyre szerzője talán nem is számított. Alapjában átalakította a Társaság szellemét és működését. Nincs sok időm; mondják, hogy hajóm már készül kifutni a tengerre, de még megpróbálom elmagyarázni.

Akármilyen valószínűtlennek látszik is, de addig senki sem próbálta meg felállítani a sorsjátékok általános elméletét. A babilóniai nem elmélkedő ember. Tiszteli a véletlen parancsait, neki szenteli életét, reményeit, rémületét, de eszébe sem jut, hogy labirintustörvényeit kutassa, a forgó kristálygömböket sem vizsgálgatja, amelyek felfedik e törvényszerűségeket. Az említett hivatalos nyilatkozat mégis sok matematikai-jogi természetű vitát indított el. Egy ilyenből jött létre a következő feltevés: ha a sorsjáték a véletlen intenzifikálása, a káosz periodikus bejuttatása a kozmoszba, nem lenne-e megfelelőbb, ha a véletlen döntené el a végrehajtás minden fázisát, nem csak az egyiket. Nem nevetséges-e, hogy a véletlen elrendeli valaki halálát, de halálának körülményei - elhallgatás, nyilvánosság, határidő: egy óra vagy egy évszázad - nincsenek alávetve a véletlennek? Ezek az oly jogos aggályok végül jelentékeny reformra vezettek, amely oly bonyolult (ezt csak növelte a több évszázados gyakorlat), hogy néhány specialistán kívül már senki sem igazodik ki benne, de azért szeretném legalább jelképesen összefoglalni.

Képzeljünk el egy első sorsolást, amely előírja egy ember halálát. Az ítélet végrehajtására újabb sorsolást rendeznek, ez (mondjuk) kilenc kivégzőt jelöl ki. Ebből a kilencből négyen harmadik sorsolást határozhatnak el, amely majd eldönti a hóhér nevét; ketten kicserélhetik a szerencsétlen határozatot egy szerencsével (mondjuk, egy kincs felfedezésével), egy másik súlyosbíthatja a halált (vagyis szégyenletessé teszi, vagy kínzásokkal gazdagítja), ismét mások megtagadhatják a végrehajtást... Ez a szimbolikus séma. Valójában a sorsolások száma végtelen. Egyetlen határozat sem végleges, mind újabbakba ágazik el. A tudatlanok azt hiszik, hogy a végtelen számú sorsoláshoz végtelen idő kell; a valóságban elegendő, hogy az idő a végtelenségig osztható legyen, ahogy a híres teknősbéka-paradoxon tanítja. Ez a

végtelenség csodálatra méltó módon megegyezik a véletlen kacskaringós útjaival és a Sorsjáték Mennyei Mintájával, amelyet a platonikusok imádnak... Mintha a mi rítusainknak valami eltorzult visszhangja zengene vissza a Tiberisnél: Aelius Lampridius említi az Antoninus Heliogabalus életé-ben, hogy ez a császár kagylókra írta fel a vendégeinek szánt szerencsét; így az egyik tíz font aranyat kapott, a másik tíz legyet, tíz mormotát vagy tíz medvét. Hadd emlékeztessenek arra, hogy Heliogabalus Kis-Ázsiában nevelkedett, névadó istenének papjai között.

Vannak határozatlan célú, személytelen sorsolások is: az egyik elrendeli, hogy egy taprobanai zafirt vessenek az Eufrátesz vizébe; a másik, hogy egy bizonyos torony tetejéről bocsássanak szárnyra egy madarat; egy másik meg, hogy a tengerpart végtelen mennyiségű homokjához minden évszázadban adassék hozzá (vagy vétessék el belőle) egy gramm.

A Társaság jótékony hatása alatt a mi szokásainkat teljesen átítatja a véletlen. Aki egy tucat amfora damaszkuszi bort vásárol, nem csodálkozik, ha valamelyikben talizmánt, esetleg viperát talál; a jegyző, amikor szerződést fogalmaz, ügyszólván sohasem mulasztja el, hogy néhány téves adatot ne csúsztasson bele; én magam is meghamisítottam ebben a sietős beszámolómban néhány tündökletes dolgot és néhány kegyetlenséget... Ki tudja, talán valami titokzatos monotóniát is... Történetíróink, akik a világon a legélesebb eszűek, feltaláltak egy módszert a véletlen kiigazítására; azt mondják, hogy ennek a módszernek a műveletei (általában) megbízhatók, bár természetesen nem kerülhetnek nyilvánosságra bizonyos számú hazugság nélkül. Egyébként a regényírói képzelet semmit sem fertőzött meg annyira, mint a Társaság történetét... Ha egy templomból előkerül valamely paleográfiai lelet, az éppúgy lehet egy tegnapi sorsjáték húzásának eredménye, mint egy száz évvel azelőttié. Nem jelenik meg könyv anélkül, hogy minden egyes példány ne különböznék valamiben a többitől. Az írástudók titkos esküt tesznek rá, hogy kihagynak, beszűrnak, változtatnak. A közvetett hazugságot is alkalmazzák.

A Társaság isteni szerénységgel kerül minden nyilvánosságot. Ügynökei persze titkosak, parancsaik, amelyeket (talán megszakítás nélkül) állandóan osztogatnak, semmiben sem különböznek azoktól, amelyeket gazemberek osztanak olyan bőkezűen. Egyébként ki is dicsekedhetnék vele, hogy ő csak gazember és semmi más? Ki tudja, hogy az a részeg, aki valami abszurd parancsot ad, az álmodó, aki felriadva megfojtja a mellette fekvő asszonyt, nem a Társaság titkos utasítását hajtja-e végre? Az, hogy a Társaság csendben működik, mint az isten, a legkülönbözőbb feltételezésekre vezetett. Némelyik aljas módon azt állítja, hogy a Társaság már évszázadok óta nem létezik, és életünk szent rendezetlensége csupán örökség,

hagyomány; egy másik szerint a Társaság örök, és fenn fog maradni a legutolsó éjszakáig, amikor az utolsó isten megsemmisíti a világot. Egy másik azt tartja, hogy a Társaság mindenható ugyan, de csak apró dolgokban érvényesíti hatalmát: egy madár rikoltásában, a rozsdá és a por színárnyalataiban, a hajnali félálomban. Egy másik, titkos eretnekek száján át azt állítja, hogy a Társaság sohasem létezett, és nem is fog létezni soha. Egy másik, nem kevésbé elvetemült feltételezés szerint teljesen mindegy, hogy állítjuk-e vagy tagadjuk-e homályos testület létezését, mert Babilónia nem más, mint egy végtelen hazárdjáték.

